

Warszawa, 26-01-2023 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

**Pełnomocnik Terenowy
Rzecznika Praw Obywatelskich
we Wrocławiu**

BPW.573.2.2022.NK

**Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur
z wizytacji Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Jerzmanicach-Zdroju**

1. Mandat Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 2002 r. przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: OPCAT)¹. Polska przystąpiła do OPCAT na podstawie uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie i stanowi on część krajowego porządku prawnego (art. 87 i 91 Konstytucji). Podpisując OPCAT, Polska zobowiązała się do utworzenia krajowego mechanizmu prewencji, którego funkcję

¹ Zob. Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192). Nazwa w języku angielskim: Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (OPCAT).

wykonuje Rzecznik Praw Obywatelskich za pomocą działającego w Biurze RPO Zespołu – Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Krajowy Mechanizm)².

KMPT ma dostęp do wszystkich „miejsc zatrzymań” w rozumieniu OPCAT. Są to wszystkie miejsca pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa – strony, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem³. Z kolei przez „pozbawienie wolności” OPCAT rozumie „jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej⁴”.

Wizytacje KMPT są niezapowiedziane. W czasie swojej wizyty członkowie KMPT mają dostęp do wszystkich pomieszczeń, instalacji i urzędzeń, mogą odbyć poufną rozmowę z wybraną przez siebie osobą (zarówno osobą pozbawioną wolności, jak i członkiem personelu lub inną osobą), mają dostęp do dokumentacji i nagrań z monitoringu wizyjnego⁵. Mają też prawo rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane⁶.

Spostrzeżenia KMPT czynione podczas wizytacji opierają się więc na różnych źródłach, m.in. własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁷.

KMPT nie jest organem dochodzeniowo-śledczym. Nie rozpatruje też skarg⁸. Celem wizytacji KMPT jest identyfikowanie czynników zwiększających ryzyko wystąpienia tortur i złego traktowania osób pozbawionych wolności oraz zaproponowanie

² Zob. Art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2020 r., poz. 627, ze zm.).

³ Zob. Art. 4 ust. 1 OPCAT.

⁴ Zob. Art. 4 ust. 2 OPCAT.

⁵ Zob. Art. 20 OPCAT.

⁶ Zob. Art. 13 ust. 1a ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁷ Szczegółowy opis metod pracy KMPT można znaleźć w raportach rocznych RPO z działalności KMPT. Zob. przykładowo Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2020 r., Część II – Jak pracuje KMPT?.

⁸ Zob. Dziewiąte Sprawozdanie Roczne SPT z 22 marca 2016 r., CAT/OP/C/57/4, Aneks do sprawozdania, część II, pkt. 6. Zobacz również publikację Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka pt. „Preventing Torture. The Role of National Preventive Mechanisms. A Practical Guide”, Professional Training Series No. 21, United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva 2018, s. 4-6.

rozwiązań mających na celu wyeliminowanie tego ryzyka. Formułując swoje wnioski i zalecenia, KMPT bierze pod uwagę międzynarodowe standardy praw człowieka, w szczególności standardy ONZ⁹ oraz zalecenia organów międzynarodowych.

W każdym przypadku, kiedy przedstawiciele Krajowego Mechanizmu ujawnią ryzyko zaistnienia naruszeń praw osób pozbawionych wolności (nawet jeśli jego istnienie wynika jedynie z relacji osób pozbawionych wolności), KMPT jest zobowiązany do wydania odpowiedniego zalecenia w raporcie. Dlatego też na zalecenia końcowe w niniejszym raporcie należy patrzeć nie tylko przez pryzmat nieprawidłowości, które już zaistniały, lecz także przez pryzmat prewencji.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. wychowankowie, personel, osoby odwiedzające) lub organizacja, która przekazała KMPT informację, nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie od tego, czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że „żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaze, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób”.

3. Uwagi wstępne na temat wizytacji

Na podstawie art. 19 OPCAT oraz na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 24-25 listopada 2022 r. została przeprowadzona wizytacja KMPT w Okręgowym Ośrodku Wychowawczym w Jerzmanicach-Zdroju (dalej: Ośrodek, OOW lub placówka).

W skład zespołu wizytującego wchodził: Przemysław Kazimirski (Dyrektor Zespołu Krajowy Mechanizm Prewencji, prawnik), Aleksandra Osińska (psycholożka) oraz dr Natalia Kłaczyńska (Zastępca Pełnomocnika Terenowego Rzecznika Praw Obywatelskich we Wrocławiu, prawnik).

⁹ Zob. art. 19 pkt b OPCAT.

W wizytacji uczestniczyła również psycholog Paulina Siwiec (dalej: ekspertka KMPT), której ekspertyza została włączona w treść niniejszego Raportu.

Celem wizytacji KMPT, zgodnie z art. 19 OPCAT, było sprawdzanie sposobu traktowania i warunków pobytu wychowanków placówki, w celu wzmocnienia ich ochrony przed ryzykiem tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, a następnie przedstawienie rekomendacji właściwym władzom, mając na uwadze odpowiednie standardy organizacji międzynarodowych.

Przeprowadzone czynności polegały na:

- rozmowie na temat funkcjonowania placówki z Damianem Banaszyńskim – dyrektorem Ośrodka;
- dokonaniu oglądu pomieszczeń przeznaczonych dla wychowanków, w tym: pomieszczeń internatu i szkoły, jadalni, izb adaptacyjnych, warsztatów, sali sportowej i terenów zielonych;
- przeprowadzeniu rozmów z pracownikami;
- przeprowadzeniu rozmów na osobności z wybranymi wychowankami;
- analizie dostępnej na miejscu dokumentacji.

W czasie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną. Ponadto, po zakończeniu wizytacji, przeanalizowano dokumenty związane z funkcjonowaniem placówki.

Wstępne uwagi podsumowujące wizytację przedstawiono dyrektorowi Ośrodka.

W przedmiocie zainteresowania przedstawicieli KMPT każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie wychowanków przez personel placówki, kwalifikacje zawodowe personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe. W niniejszym Raporcie nie opisywano całokształtu funkcjonowania OOW w zakresie tych zagadnień, lecz uwzględniono tylko te obszary, które wymagają wzmocnienia z punktu widzenia zapobiegania torturom i innym formom złego traktowania. Scharakteryzowane zostały również problemy systemowe wymagające zmiany obowiązującego prawa lub praktyki jego stosowania.

4. Charakterystyka placówki

Ośrodek działa od 1 września 2022 r. Placówka ta została przekształcona z Zakładu Poprawczego, zgodnie z art. 343 ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹⁰ (dalej: u.w.r.n.). W czasie wizytacji w Ośrodku trwał proces reorganizacji go w nowy rodzaj placówki, w związku z czym część dokumentacji, jak np. różnorakie regulaminy i procedury, były w fazie opracowywania.

Ośrodek przeznaczony jest dla chłopców objętych systemem wychowawczym: resocjalizacyjnym, resocjalizacyjno-rewalidacyjnym i resocjalizacyjno-terapeutycznym. Placówka dysponuje 30 miejscami. W dniu wizytacji przebywało w niej 6 wychowanków.

Organem założycielskim OOW jest Minister Sprawiedliwości. On też sprawuje nadzór zwierzchni nad Ośrodkiem. Nadzór nad wykonywaniem orzeczeń o skierowaniu nieletnich do Ośrodka oraz o umieszczeniu nieletnich w Ośrodku sprawuje sędzia rodzinny wyznaczony przez Prezesa Sądu Okręgowego w Legnicy.

5. Mocne strony i dobre praktyki

Przedstawiciele KMPT dostrzegli w trakcie prowadzonej wizytacji pozytywne rozwiązania i mocne strony placówki, które wyróżniają wizytowany Ośrodek na tle innych jednostek tego typu:

- stosowanie tzw. map ciała (obrysów sylwetki człowieka widzianej z przodu oraz z tyłu) do dokumentowania blizn, tatuaży, znamion i obrażeń widocznych u wychowanków, którzy przyjmowani są do placówki; praktyka ta realizuje wieloletnie zalecenia nie tylko KMPT, lecz także międzynarodowych instytucji monitorujących traktowanie osób pozbawionych wolności, m.in. Podkomitetu ONZ ds. Prewencji Tortur (SPT)¹¹ oraz Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT)¹²; właściwe, jak najbardziej precyzyjne dokumentowanie obrażeń, dokonywane niezwłocznie po przyjęciu do placówki, jest kluczowym narzędziem w przeciwdziałaniu torturom, nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu albo karaniu, gdyż pozwala ono zarówno na monitorowanie stanu zdrowia wychowanków, jak i transparentne

¹⁰ Dz. U. poz. 1700.

¹¹ Zob. Raport SPT z wizyty w Portugalii, CAT/OP/PRT/1, § 61.

¹² Zob. Dwudziesty Trzeci Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2013), § 71-84.

działanie samej placówki, co chroni pracowników przed ewentualnymi fałszywymi zarzutami stosowania przemocy;

- bardzo dobre warunki zakwaterowania oferowane wychowankom; część internatowa została w latach 2019–2021 gruntownie zmodernizowana i ciekawie urządzona; na remont oczekuje jadalnia, w ocenie ekspertki KPMT wartościowym byłoby zaproszenie wychowanków do udziału w procesie decydowania o jej wyglądzie (choćby doborze kolorów i dodatków); zbudowałoby to wzajemne zaufanie podopiecznych i kadry, byłoby także wyrazem współdziałania dla ich dobra i tworzenia miejsca im przyjaznego;

- bogata baza sportowa na terenie Ośrodka – oprócz sali sportowej cztery boiska zewnętrzne i dobrze wyposażona siłownia;

- koło pszczelarskie i minipasieka na terenie placówki; wychowankowie funkcjonującego uprzednio na terenie placówki Zakładu Poprawczego wyremontowali stare ule, które otrzymano od jednego z pracowników, uczestniczyli w kursie pszczelarskim, a w okresie wiosenno-letnim dokonywali okresowych przeglądów pod okiem doświadczonych pracowników-pszczelarzy z wykorzystaniem odpowiedniego sprzętu i zabezpieczeń oraz pozyskiwali miód, który stanowił uzupełnienie ich codziennej diety; uczyli się w ten sposób cierpliwości, dokładności i szacunku do środowiska naturalnego; w kolejnym sezonie placówka zamierza kontynuować działalność koła z udziałem wychowanków OOW;

- warsztaty do nauki zawodu – dobrze wyposażone stolarnia, ślusarnia i ciesielnia i nauczyciele zawodu, których zaangażowanie zostało bardzo wysoko ocenione przez wychowanków w rozmowach z przedstawicielami KMPT; wykazują oni dużo empatii, szacunku dla chłopców i pomagają im także w sprawach niezwiązanych z edukacją.

6. Obszary wymagające poprawy

6.1 Traktowanie

Wychowankowie Ośrodka bardzo dobrze ocenili atmosferę w nim panującą oraz sposób traktowania przez personel. Spostrzeżenia własne wizytujących również wskazują na życzliwe podejście kadry placówki do wychowanków. W obszarze

traktowania przedstawiciele KMPT zwracają uwagę na jedną kwestię wymagającą poprawy.

Krytycznie bowiem ocenić należy zapisy Regulaminu wychowanka Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Jerzmanicach-Zdroju (zwanego dalej: Regulaminem wychowanka), które przewidują, że dyrektor Ośrodka dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w Ośrodku może na czas określony zarządzić zamykanie pomieszczeń, w których wychowankowie przebywają, uczą się i pracują. Uprawnienie do czasowego zamykania pomieszczeń wynika z § 67 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie funkcjonowania okręgowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich¹³. Krajowy Mechanizm zwraca jednak uwagę, że rozwiązanie to, niewątpliwie stanowiące dotkliwe ograniczenie wolności, wymaga dla swej transparentności i w celu uniknięcia nadużyć doprecyzowania w regulacjach wewnętrznych Ośrodka. Należy w nich uściślić, w jakich sytuacjach nastąpić może czasowe zamknięcie pomieszczeń i w jaki sposób wychowankowie będą o tym informowani. KMPT zaleca więc uszczegółowienie Regulaminu wychowanka w tym zakresie.

6.2 Warunki bytowe

Jak wspomniano w pkt 5, placówka oferuje wychowankom bardzo dobre warunki mieszkaniowe. Krytycznie ocenić należy jednak niską temperaturę panującą w pomieszczeniach internatu. Internat pełni aktualnie nie tylko funkcję mieszkalną – jedno z jego pięter przeznaczone jest tymczasowo na realizację zajęć lekcyjnych, gdyż budynek szkoły jest wyłączony z użytkowania (oczekuje na remont). Przedstawiciele KMPT wizytowali tę część placówki w okryciach wierzchnich, również wychowankowie skarżyli się na panujący chłód. Dyrektor wyjaśnił, że ogrzewanie w budynku aktywuje się dopiero po południu, po skończonych zajęciach lekcyjnych. Z rozmów z wychowankami wynika jednak, że temperatura w godzinach popołudniowych nie osiąga optymalnego poziomu. Ponadto, jak wspomniano, na jednym z pięter internatu odbywają się także w godzinach przedpołudniowych zajęcia lekcyjne. Przedstawiciele KMPT rekomendują wprowadzenie niezbędnych zmian w tym zakresie, które poprawią ogrzewanie w placówce.

¹³ Dz. U. poz. 1897.

Zastrzeżenia wizytujących budzi przyjęta w Ośrodku praktyka odbierania wychowankom ich prywatnej odzieży i wymóg korzystania z odzieży zaproponowanej przez placówkę. Dotyczy to zarówno odzieży wierzchniej, jak i obuwia i bielizny. Zgodnie z Procedurą dotyczącą posiadania i korzystania przez wychowanka Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Jerzmanicach-Zdroju z odzieży wierzchniej, obuwia i bielizny, wychowanek otrzymuje od placówki wszelkie części garderoby, w tym bieliznę. Pozostałą odzież prywatną oraz obuwiu wychowanek zobowiązany jest do przechowywania w odzieżowym magazynku grupowym, zamykanym i prowadzonym przez wychowawców. Za zgodą wychowawcy może posiadać prywatną bieliznę osobistą, a za zgodą dyrektora – prywatną odzież wierzchnią. Regulamin wychowanka stanowi natomiast, że wychowankowi nie wolno nosić rzeczy prywatnych, jeżeli nie otrzymał na to zgody dyrektora ośrodka.

Z rozmów z wychowankami wynika, że powyższe przepisy są praktykowane. Na czas zajęć szkolnych wszyscy chłopcy ubrani są w jednolite uniformy składające się z bluzy z kapturem oraz spodni z kieszeniami. Po południu i w czasie wolnym korzystają z kompletów dresowych.

Przyjęte rozwiązanie jest sprzeczne z powszechnie obowiązującymi przepisami, w szczególności z § 26 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych¹⁴, zgodnie z którym „nieletni nosi własną odzież, bieliznę i obuwie”, a jedynie w przypadku, gdy nie posiada własnej odzieży, bielizny lub obuwia albo nie nadają się one do używania, nieletni korzysta z odzieży, obuwia i bielizny zapewnianej przez ośrodek. Również standardy międzynarodowe formułują prawo nieletniego do noszenia własnej odzieży. Jeśli zaś placówka oferuje odzież tym, którzy nie mają własnej, nie powinna ona mieć charakteru uniformu¹⁵. Przedstawiciele KMPT zalecają więc umożliwienie wychowankom korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia, bez konieczności uzyskiwania na to czyjejkolwiek zgody.

Krytycznie ocenić należy także przepis Regulaminu wychowanka, który zabrania wychowankom wymieniać się z innymi wychowankami odzieżą, obuwiem lub innymi przedmiotami. Przede wszystkim zakaz w tak szerokim ujęciu obejmować może również przedmioty stanowiące własność wychowanka i jako taki stanowi niemające

¹⁴ Dz. U. poz. 1890.

¹⁵ Zob. Dwudziesty Czwarty Raport Generalny CPT, CPT/Inf(2015); Reguły hawańskie – Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego nr45/113 z 14 grudnia 1990 r. – reguła 36.

podstaw ograniczenie prawa własności. Ponadto zakaz taki nie znajduje podstawy prawnej. Art. 109 u.w.r.n. wśród działań zabronionych nieletniemu umieszczonemu w ośrodku wychowawczym nie wskazuje czynności objętych tym zakazem. Krajowy Mechanizm zaleca więc usunięcie z Regulaminu wychowanka wspomnianego przepisu albo jego doprecyzowanie poprzez ograniczenie do rzeczy oddanych wychowankowi do użytku przez placówkę, a stanowiących jej własność.

Wątpliwości wizytujących wzbudził także przepis Regulaminu wychowanka, zgodnie z którym „wychowanek może” otrzymywać na własne wydatki kieszonkowe (według zasad określonych w odrębnym regulaminie). Tymczasem zgodnie z art. 190 ust. 1 u.w.r.n. przekazywanie kieszonkowego na własne wydatki nieletnim umieszczonym w okręgowym ośrodku wychowawczym jest obligatoryjne (zgodnie z tym przepisem nieletni „otrzymuje kieszonkowe”). Kieszonkowe powinno być wypłacane ze środków finansowych przeznaczonych na utrzymanie ośrodka. Krajowy Mechanizm zaleca więc obligatoryjne wypłacanie wychowankom kieszonkowego i zmianę Regulaminu wychowanka w tym zakresie.

6.3 Dyscyplinowanie

Wychowankowie przekazali wizytującym, że byli informowani przez personel placówki o możliwości zastosowania odpowiedzialności zbiorowej, np. za zniszczenie mienia Ośrodka przez któregoś z nich.

KMPT podkreśla, że karanie podopiecznych za czyny, których nie popełnili, może wywoływać w nich oprócz poczucia niesprawiedliwości także upokorzenie i wrogość wobec innych oraz prowokować działania odwetowe wobec faktycznego sprawcy. Potęguje także poczucie bezkarności sprawcy, sprzyja powstawaniu negatywnych postaw wychowawczych i przejawów „drugiego życia”. Utrudnia też budowanie w placówce pozytywnej atmosfery i braku akceptacji dla przemocy. Uzyskiwane dzięki takiej metodzie efekty dyscyplinarne nie mogą stanowić przesłanki jej stosowania. Zgodnie ze standardami międzynarodowymi zakazuje się kar zbiorowych¹⁶. KMPT zaleca odstąpienie od stosowania wobec wychowanków sankcji zbiorowych.

¹⁶ Zalecenia CM/Rec (2008)11 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie zasad europejskich dotyczących kar i środków alternatywnych stosowanych wobec sprawców nieletnich, Reguła 95.2.

6.4 Dokumentacja

W czasie wizytacji ujawniono nieprawidłowe przechowywanie dokumentacji medycznej nieletnich. Dokumenty te były pozostawione na biurku w gabinecie pielęgniarki, którego drzwi były otwarte na oścież, mimo że w tym czasie nie było jej na terenie Ośrodka. Gabinet znajduje się w części OOW, do której nieletni nie mają swobodnego dostępu, ale dostęp taki mogą uzyskać pracownicy placówki. Tymczasem dokumentacja medyczna zawiera w sobie dane osobowe wychowanka, np. numer PESEL oraz dane szczególnie wrażliwe, tj. informacje o stanie zdrowia wychowanka, jego ewentualnych dolegliwościach, wynikach badań, stosowanej farmakoterapii. Co do zasady dostęp do niej powinni mieć jedynie przedstawiciele personelu medycznego. Tymczasem pozostawienie ich w otwartym pokoju stwarzało ryzyko dostępu do danych wrażliwych przez osoby nieuprawnione.

W związku z powyższym Krajowy Mechanizm zaleca, aby dokumentacja medyczna wychowanków przechowywana była w miejscu zapewniającym poufność informacji w niej zawartych i aby dostęp do niej miały jedynie osoby z personelu medycznego.

Wizytujący dostrzegli także braki w protokole kontroli osobistej jednego z wychowanków. Zaznaczono w nim, że wychowanek „wydał dobrowolnie przedmioty wyszczególnione w spisie i opisie rzeczy”, jednakże miejsce przewidziane w protokole na ów spis było puste. Nie można zatem ustalić, jakie rzeczy odebrano wychowankowi.

SPT zwraca uwagę, że dobrze prowadzone rejestry stanowią ważne zabezpieczenie przed torturami, nieludzkim i poniżającym traktowaniem¹⁷. Również CPT podkreślił, że dokładne rejestrowanie wszystkich aspektów okresu zatrzymania ułatwia kontrolę nad przestrzeganiem przepisów prawnych dotyczących osób pozbawionych wolności¹⁸.

KMPT zaleca zwrócenie uwagi na poprawne wypełnianie dokumentacji dotyczącej pobytu wychowanków w placówce.

6.5 Personel

¹⁷ Raport SPT z wizyty na Ukrainie, CAT/OP/UKR/1 § 49-52.

¹⁸ Zob. Raport CPT z wizyty na Ukrainie, CPT/Inf (2018) 41, § 44.

Personel placówki stanowią w dużym stopniu osoby z wieloletnim doświadczeniem zawodowym w placówkach resocjalizacyjnych. Kadra podnosi stale swoje kwalifikacje, uczestnicząc w szkoleniach organizowanych przez Ośrodek, jak również w zewnętrznych formach edukacji. Szkolenia oferowane przez placówkę obejmowały w 2022 r. m.in. użycie środków przymusu bezpośredniego, Biofeedback, pracę z wychowankiem ze spektrum zaburzeń autystycznych, wpływ błędów w komunikacji na wzrost napięcia emocjonalnego u wychowanka i pracownika – radzenie sobie z emocjami w trudnych sytuacjach wychowawczych, bezskuteczność środków oddziaływania psychologiczno-pedagogicznego w kontekście stosowania przymusu bezpośredniego. Jest to w ocenie KMPT wartościowa oferta szkoleń. Rozważyć można jej rozszerzenie o tematykę umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych, przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu, jak również międzynarodowych standardów i norm dotyczących praw człowieka i praw dziecka.

Istota dostępu do szerokiego wachlarza szkoleń dla pracowników pedagogicznych m. in. w okręgowych ośrodkach wychowawczych, jest zgodna z regułą 85 Reguł hawańskich, zgodnie z którą personelowi pracującemu z nieletnimi pozbawionymi wolności umożliwia się systematyczne szkolenia z zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych, w szczególności z psychologii dziecka, pracy socjalnej i wychowawczej z dzieckiem, a także międzynarodowych standardów i norm dotyczących praw człowieka i praw dziecka.

KMPT podkreśla, że odpowiednio dobrany i wykwalifikowany personel stanowi skuteczną gwarancję ochrony nieletnich przed niewłaściwym traktowaniem. Dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu oraz codziennemu kontaktowi z nieletnimi ma możliwość bieżącego monitorowania zachowania podopiecznych i wyłapywania niepokojących sygnałów, świadczących o nieodpowiednim traktowaniu. W przypadku stwierdzenia niepokojących zdarzeń może także podjąć skuteczne środki zaradcze (np. poprzez udzielenie pomocy, wezwanie Policji czy zgłoszenie przełożonym swoich obaw i podejrzeń). Dlatego ważne jest, by był on odpowiednio dobrany, miał stworzoną możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji, rozwoju zawodowego i wiedzy w zakresie identyfikowania symptomów świadczących o niewłaściwym traktowaniu.

Na kwestie odpowiedniego doboru i kwalifikacji personelu odpowiedzialnego za opiekę nad osobami w miejscach detencji zwraca też uwagę CPT, podkreślając, że: „dozór i opieka nad osobami nieletnimi pozbawionymi wolności jest zadaniem szczególnie wymagającym (...) Cały personel, łącznie z osobami wykonującymi

wyłącznie obowiązki w zakresie dozoru, powinien przechodzić profesjonalne szkolenie, zarówno w czasie przyjęcia do pracy, jak i w jej trakcie, a także otrzymywać odpowiednie wsparcie z zewnątrz oraz nadzór w wykonywaniu ich obowiązków”¹⁹.

Konieczne jest również zapewnienie pracownikom regularnej superwizji prowadzonej przez psychoterapeutę posiadającego odpowiednie uprawnienia. Odpowiednio prowadzona superwizja daje pracownikom możliwość przeanalizowania i wypowiedzenia swoich lęków, wątpliwości czy frustracji przez kadrę, co jest warunkiem koniecznym do długoterminowego i efektywnego świadczenia pracy w placówce, jaką jest okręgowy ośrodek wychowawczy. Przede wszystkim psychologowie pracujący w Ośrodku powinni regularnie korzystać z superwizji indywidualnych. Inni pracownicy (w tym nauczyciele i wychowawcy) mogą korzystać regularnie z superwizji grupowej, a w razie potrzeby – indywidualnej. Specyfika pracy w takim ośrodku powoduje, że osoby sprawujące opiekę nad nieletnimi narażone są na silne emocje i trudne sytuacje, które w perspektywie czasu mogą eskalować i powodować obniżenie efektywności pracy. Brak objęcia pracowników wsparciem psychologa, szczególnie w formie superwizji indywidualnych oraz grupowych, może spowodować szybsze wypalenie zawodowe, a w konsekwencji negatywnie wpłynąć na funkcjonowanie Ośrodka. Stworzenie w ramach spotkań z terapeutą przestrzeni dla wymiany myśli, poglądów oraz wątpliwości przyczynia się istotnie do rozładowania napięć powstałych w trakcie wykonywania obowiązków zawodowych oraz wzmacnia samych pracowników. Takie spotkania mogłyby przyczynić się również do polepszenia relacji pomiędzy personelem, co w rezultacie może mieć bezpośrednie przełożenie na jakość jego pracy i poziom sprawowanej opieki nad wychowankami.

Należy podkreślić, że opisanego powyżej celu nie realizują spotkania rady pedagogicznej czy zebrania pracowników, ponieważ do osiągnięcia pożądanego efektu konieczna jest moderacja spotkania przez psychoterapeutę spoza Ośrodka, posiadającego odpowiednie kwalifikacje.

Dodatkowo KMPT rekomenduje zapoznanie personelu z Podręcznikiem skutecznego badania i dokumentowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (Protokołem stambulskim)²⁰. Z rozmów z kadrą placówki wynika bowiem, że niektórzy pracownicy wiedzą o istnieniu tego dokumentu, ale nie znają jego treści. Tymczasem może być bardzo przydatny jako

¹⁹ Zob. Dziewiąty Raport Generalny CPT, CPT/Inf (99) 12, § 33.

²⁰ Dokument dostępny jest na stronie:

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/protokol_stambulski_fin.pdf.

element przeciwdziałania stosowaniu przemocy. Zawiera on praktyczne informacje, adresowane między innymi do personelu medycznego i psychologów, w zakresie metod tortur, ich objawów, sposobów identyfikacji, realizacji badania medycznego i dokumentowania śladów przemocy. Skupia się również na barierach psychologicznych mogących pojawić się w relacjach z ofiarami oraz kwestiach etycznych (w tym etyce lekarskiej).

Stosowanie powyższego dokumentu rekomenduje SPT, podkreślając, że jest on niezbędnym narzędziem w wykrywaniu, dokumentowaniu i zgłaszaniu tortur i jako taki zniechęca do ich stosowania²¹.

6.6 Oddziaływania psychologiczne i terapeutyczne

Największą bolączką wizytowanej placówki jest brak psychologa. Z informacji uzyskanych od dyrektora Ośrodka wynika, że przed rozpoczęciem działalności OOW z pracy zrezygnowało dwoje psychologów zatrudnionych dotąd we wcześniej istniejącym w tym miejscu Zakładzie Poprawczym. Dyrektor Ośrodka deklaruje, że podejmuje intensywne działania zmierzające do zatrudnienia psychologa, jednakże w ocenie wizytujących są one niewystarczające. Przykładowo, informacja o naborze na to stanowisko nie była umieszczona na stronie internetowej placówki, nie zdecydowano się także na umieszczenie oferty w miejscowym urzędzie pracy.

Tymczasem potrzeba zatrudnienia psychologa jest wręcz paląca. Wprawdzie *ad hoc* Ośrodek korzysta z pomocy psychologa współpracującego z Wojewódzkim Szpitalem Psychiatrycznym w Złotoryi, ale z uwagi na jego obciążenie obowiązkami możliwości wsparcia OOW są mocno ograniczone.

Zgodnie z § 14 Regulaminu Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Jerzmanicach-Zdroju, „w Ośrodku funkcjonuje zespół pomocy psychologiczno-pedagogicznej”, w skład którego wchodzi m.in. psycholog. Do zadań zespołu należy m.in. udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej, prowadzenie oddziaływań terapeutycznych, indywidualnych i grupowych, prowadzenie badań osobopoznawczych w celu diagnozy i prognozy resocjalizacyjnej. W sytuacji braku psychologa zespół ten *de facto* nie funkcjonuje, co znacznie osłabia gwarancje właściwego traktowania wychowanków, adekwatnego do ich stanu zdrowia

²¹ Zob. Raport SPT z wizyty w Portugalii, CAT/OP/PRT/1, § 63.

psychicznego. KMPT zwraca uwagę, że zadań psychologa nie wypełni specjalista z innej dziedziny, nawet najbardziej doświadczony.

Jak podkreśla ekspertka KMPT, diagnozowanie problemów wychowanków winno być realizowane przez zespół pomocy psychologiczno-pedagogicznej i należy je podjąć niezwłocznie po ich przybyciu do placówki. Bez dokonania rzetelnej i trafnej diagnozy trudności, deficytów oraz potrzeb wychowanek nie może być mowy o formułowaniu zaleceń i doborze oraz wdrażaniu adekwatnych oddziaływań indywidualnych i grupowych.

Obecność psychologa staje się tym bardziej niezbędna, gdy weźmie się pod uwagę fakt, że wśród wychowanków Ośrodka są również tacy, którzy borykają się z zaburzeniami psychicznymi i wymagają regularnego wsparcia. W czasie wizytacji w placówce przebywał co najmniej jednej wychowanek, który systematycznie korzystał z konsultacji psychiatrycznych i wsparcia farmakologicznego w związku z nadpobudliwością i chwiejnością emocjonalną oraz trudnościami w skupianiu uwagi. Co do innego wychowanek, w rozmowie wstępnej odnotowano „głęboki deficyt w zaspokajaniu potrzeb psychicznych”. Ekspertka KMPT zwróciła uwagę, że spośród wychowanków, z którymi odbyła zbiorowe spotkanie, troje zgłosiło potrzebę indywidualnych rozmów z ekspertką. Wychowankowie poruszali w nich następnie sprawy osobiste, w tym trudności w relacjach rodzinnych i środowisku rówieśniczym poza placówką. Wskazuje to w ocenie ekspertki na nieodzowną konieczność kontaktu chłopców z psychologiem, nie tylko w celu prowadzenia konsultacji specjalistycznych i konkretnych oddziaływań, ale też w rozumieniu dawania wychowankom poczucia realnego zainteresowania ich sprawami.

Zatrudnienie psychologa wymagane jest również w kontekście sporządzania różnorodnych opinii na potrzeby sądu rodzinnego, których autorem może być tylko psycholog, względnie jest on jednym z podmiotów obligatoryjnie biorących udział w jej sporządzeniu – np. opinia psychologiczno-pedagogiczna, o której mowa w art. 192 u.w.r.n. W udostępnionej wizytującym dokumentacji znajdowała się opinia w przedmiocie okresu pobytu nieletniego w OOW, sporządzona dla sądu rodzinnego jako opinia zespołu pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Tymczasem wychowanek, wobec którego sporządzano taką opinię, nie był konsultowany przez psychologa przed jej wydaniem, a jej treść nie była konsultowana z psychologiem, pod opinią widnieje natomiast podpis pedagoga. KMPT zwraca uwagę, że opinie psychologiczne przekazywane instytucjom zewnętrznym mają zasadniczy wpływ na decydowanie przez te instytucje o dalszych losach wychowanek i o jego sytuacji prawnej. Powinny

być zatem sporządzone z najwyższą starannością. Nie ulega wątpliwości, że w wydaniu opinii określonej w przepisach jako „psychologiczna” musi uczestniczyć psycholog. Należy jednak dodać, że powinien to być psycholog zatrudniony w placówce, znający dobrze funkcjonowanie wychowanka w codzienności. Opiniowanie przez podmiot zewnętrzny, dokonywane często w oparciu o jedno spotkanie z nieletnim, trudno uznać za pogłębioną rzetelną ocenę stanu psychicznego wychowanka.

Trzeba podkreślić, że obowiązek zapewnienia wychowankom regularnego wsparcia psychologa wynika z obowiązujących przepisów. Art. 89 u.w.r.n. formułuje obowiązek zapewnienia przez okręgowe ośrodki wychowawcze możliwości indywidualnego oddziaływania na nieletnich odpowiednio do ich osobowości i potrzeb. Z kolei zgodnie z art. 107 ust. 1 pkt 14 u.w.r.n., nieletni umieszczony w okręgowym ośrodku wychowawczym ma prawo do uzyskania pomocy psychologicznej i pedagogicznej oraz terapeutycznej.

Rozwiązania w tej materii znajdują się również w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 sierpnia 2022 r. w sprawie pobytu nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych. W § 24, dotyczącym pobytu nieletniego w ośrodku w związku z wykonywaniem środka wychowawczego, wskazano, że „w ośrodku prowadzi się proces resocjalizacji nieletniego w oparciu o indywidualną diagnozę i indywidualny plan oddziaływań wychowawczych, resocjalizacyjnych i terapeutycznych, opracowany przez pedagoga i psychologa z udziałem nieletniego i innych pracowników zakładu”, który to plan obejmuje m.in. „pomoc psychologiczną: zajęcia indywidualne lub grupowe mające na celu wspieranie potencjału rozwojowego nieletniego i stwarzania warunków do jego aktywnego uczestnictwa w życiu ośrodka oraz w środowisku społecznym”. Jeśli zaś wobec nieletniego umieszczonego w ośrodku wykonuje się środek tymczasowy, to zgodnie z § 30 ww. Rozporządzenia w oddziaływaniach wychowawczych „uwzględnia się udzielanie nieletniemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, terapeutycznej i psychiatrycznej”.

Mając na względzie wszystkie powyższe okoliczności, KMPT zaleca podjęcie wszelkich dostępnych działań w celu zatrudnienia w placówce psychologa.

Placówka zatrudnia pedagoga i pedagoga-terapeutę (w czasie wizytacji nieobecnego z uwagi na zwolnienie lekarskie). Ekspertka KMPT krytycznie oceniła ich pracę. Zwróciła uwagę, że chociaż w placówce przebywa zaledwie sześciu wychowanków, to poza rozmowami wstępnymi, przeprowadzanymi w izbie adaptacyjnej, nikt nie podejmował z nimi działań indywidualnych. Wprawdzie w

Ośrodkiem brak jest psychologa, jednakże w granicach swoich kompetencji działania takie powinien podejmować pedagog. Tymczasem jedyną formą podjętych przezeń działań indywidualnych, oprócz wspomnianych rozmów wstępnych, była rozmowa przeprowadzona z jednym z wychowanków na potrzeby sporządzenia opinii dla sądu rodzinnego. Jest to zdecydowanie zbyt mało jak na osobę zatrudnioną na pełen etat oraz mającą bardzo bogate doświadczenie zawodowe i kwalifikacje.

Ekspertka krytycznie oceniła także brak jakiegokolwiek współpracy personelu pedagogicznego placówki z rodzicami lub opiekunami prawnymi wychowanków. W jej ocenie potęguje to ich poczucie izolacji i osamotnienia oraz znacząco ogranicza wypracowanie metod współdziałania w zakresie powrotu do społeczeństwa.

W ocenie ekspertki KMPT brak procesu diagnozowania wychowanków, uwarunkowany przede wszystkim brakiem etatowego psychologa, ale też niepodejmowaniem rozmów z wychowankami, nie tylko hamuje, ale wręcz wyklucza proces poznawania każdego z nich oraz rozpoznawania ich problemów, deficytów i potrzeb. Skutkuje również brakiem możliwości podejmowania wobec nich adekwatnych oddziaływań indywidualnych i grupowych.

Ekspertka zwróciła ponadto uwagę, że teoretycznie w placówce dostępne są liczne programy terapeutyczne, jednakże nie przedstawiono jej żadnej dokumentacji prowadzenia takich programów. Z dokonanych przez nią ustaleń wynika, że od dnia przybycia do placówki pierwszego wychowanka, tj. 17 października 2022 r., do dnia wizytacji KMPT odbył się zaledwie jeden trening relaksacyjny i jedno zajęcia z arteterapii.

KMPT pragnie podkreślić w tym miejscu, że do obowiązków pedagoga i pedagoga terapeuty należą m.in.:

- opracowywanie i modyfikowanie planów diagnostycznych oraz prowadzonych wobec nich oddziaływań wychowawczych i terapeutycznych,
- podejmowanie działań zapewniających nieletnim poczucie bezpieczeństwa oraz pomoc w adaptacji i integracji,
- diagnozowanie środowiska rówieśniczego i rodzinnego małoletnich,
- udzielanie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego ich rodzinom,

- rozpoznawanie indywidualnych potrzeb i przyczyn szkolnych niepowodzeń nieletnich,
- udział w analizie wyników nauczania,
- kwalifikowanie wychowanków do odpowiedniej pomocy pedagogicznej z uwzględnieniem ich deficytów rozwojowych,
- prowadzenie zajęć wychowawczo-edukacyjnych, w szczególności w zakresie terapii pedagogicznej, socjoterapii, rozwoju osobistego, komunikacji interpersonalnej i zapobiegania agresji,
- prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej, edukacyjnej oraz szkoleniowej z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów nieletnich (promocja zdrowego stylu życia, uczenie sposobów radzenia sobie w trudnych sytuacjach),
- współpraca z rodziną i opiekunami wychowanka.

KMPT zaleca zdecydowane zintensyfikowanie przez pedagogów zatrudnionych w placówce działań indywidualnych i zbiorowych wobec wychowanków, zgodnie z zakresem ich obowiązków. Zwraca się również do dyrektora o poinformowanie o konkretnych działaniach podjętych w tym zakresie.

Należy wspomnieć, że od początku grudnia 2022 r. w placówce miały się rozpocząć, według deklaracji dyrektora, zajęcia z zakresu terapii uzależnień, prowadzone przez podmiot zewnętrzny. Jest to cenna inicjatywa. KMPT zwraca się do dyrektora placówki o udzielenie informacji o przebiegu tych zajęć – kto je prowadzi, jak często się odbywają, jaki jest planowany okres ich prowadzenia i kto w nich uczestniczy.

7. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur zalecają:

I. Dyrektorowi Okręgowego Ośrodka Wychowawczego w Jerzmanicach-Zdroju:

- 1) zatrudnienie w placówce psychologa;

- 2) zintensyfikowanie działań indywidualnych i zbiorowych wobec wychowanków, prowadzonych przez pedagogów zatrudnionych w placówce;
- 3) sprecyzowanie w aktach prawnych placówki, w jakich sytuacjach nastąpić może czasowe zamknięcie pomieszczeń i w jaki sposób wychowankowie będą o tym informowani;
- 4) umożliwienie wychowankom korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia, bez konieczności uzyskiwania na to czyjejkolwiek zgody;
- 5) usunięcie z Regulaminu wychowanka przepisu zabraniającego wychowankom wymieniać się z innymi wychowankami odzieżą, obuwiem lub innymi przedmiotami albo jego doprecyzowanie poprzez ograniczenie do rzeczy stanowiących własność placówki;
- 6) odstąpienie od stosowania wobec wychowanków sankcji zbiorowych;
- 7) wprowadzenie niezbędnych zmian, które poprawią ogrzewanie w placówce;
- 8) obowiązkowe wypłacanie wychowankom kieszonkowego i zmianę Regulaminu wychowanka w tym zakresie;
- 9) przechowywanie dokumentacji medycznej wychowanków w miejscu zapewniającym poufność informacji w niej zawartych, tak by dostęp do niej miały jedynie osoby z personelu medycznego;
- 10) poprawne wypełnianie dokumentacji dotyczącej pobytu wychowanków w placówce;
- 11) poszerzenie oferty szkoleniowej dla personelu o zajęcia dotyczące radzenia sobie w sytuacjach trudnych i konfliktowych, przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu, jak również międzynarodowych standardów i norm dotyczących praw człowieka i praw dziecka;
- 12) zapewnienie personelowi placówki superwizji;
- 13) przeszkolenie personelu placówki z Protokołu stambulskiego.

KMPT zwraca się również do dyrektora placówki o udzielenie informacji:

- 1) o przebiegu zajęć z zakresu terapii uzależnień, które miały rozpocząć się w grudniu 2022 r. – kto je prowadzi, jak często się odbywają, jaki jest planowany okres ich prowadzenia i kto w nich uczestniczy;
- 2) o działaniach podjętych w celu zintensyfikowania pracy pedagogów zatrudnionych w placówce oraz o efektach tych działań.

Opracowała: Natalia Kłączyńska

Ze Zespół:

Przemysław Kazimirski

Dyrektor Zespołu

/-podpisano elektronicznie/